ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ

(за матеріалами наукового засідання)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3

Хмельницький – 2016

День Соборності України: історико-політологічні дискусії*:*
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 3. – Хмельницький, 2016. – 148 с.

УДК 94(477).084.61
ББК 63.3(4Укр)
З 53

День Соборності України: історико-політологічні дискусії : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького ін-ту МАУП, 2016. – Вип. 3. – 148 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті, виголошені на засіданні Всеукраїнської науково-практичної конференції "День Соборності України: історико-політологічні дискусії". Авторами статей розкрито такі питання: історія української державності; День Соборності України: початки ідеї соборності; передумови возз'єднання українських земель; Акт возз'єднання українських земель: політологічний аналіз; День Соборності України: історія та сучасність.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.,** кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; **Брицький П.П.,** доктор історичних наук, професор; **Гуменюк А.Ф.,** кандидат економічних наук, доцент; **Гундерук Л.М.,** кандидат психологічних наук, доцент; **Дацюк О.А.,** кандидат богослов'я; **Ковальчук Т.В.,** кандидат історичних наук, доцент; **Коцюк В.Д.,** кандидат історичних наук; **Олійник В.В.,** кандидат педагогічних наук, доцент; **Олійник М.П.,** кандидат історичних наук, доцент; **Парандій В.О.,** кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск); **Трембіцький А.М.,** кандидат історичних наук, старший науковий співробітник.

Рецензенти:

Лозовий В.С., *доктор історичних наук, професор (м. Київ).*
Дацків І.Б., *доктор історичних наук, професор (м. Тернопіль).*

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 1 від 28 січня 2016 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2016

День Соборності України: історико-політологічні дискусії*:*
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 3. – Хмельницький, 2016. – 148 с.

А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ В СВІТОБАЧЕННІ ТИМІША ОЛЕСІЮКА

У статті розкрито особистісно-індивідуальне світобачення відомого українського громадсько-політичного діяча, члена уряду УНР в екзилі, лікаря, дипломата, демографа, співробітника військово-наукового та літературного журналу "Табор" – Тимоша Гнатовича Олесіюка (**1895 – †1978*) *щодо ідеї української соборності.*

"Яка краса: відродження країни!
Ще рік, ще день назад тут чувся плач рабів,
Мовчали десь святі під попелом руїни,
І журно дзвін старий по мертвому гудів.
Аж ось відкілясь взялася міць шалена,
Як буря все живе схопила, пройняла –
І ось, – дивись, в руках замаяли знамена,
І гимн борби співа невільна сторона".

О. Олесь [1].

В українській історіографії XX – початку XXI ст. особистісно-індивідуальне світобачення ідеї української соборності, принципів територіальної цілісності та геополітичних завдань незалежної держави України, відомого українського громадсько-політичного діяча [2], члена УЦР, міністра здоров'я уряду УНР в екзилі [2; 3, с. 2], лікаря, дипломата, демографа, співробітника військово-наукового та літературного журналу "Табор" [2], одного з членів відомого вкоріненого в етносоціокультурне середовище подільського краю українського роду Солухи-Приходька-Герасименка-Філя – Тимоша Олесіюка, на жаль, ще й досі не знайшли свого ґрунтовного та об'єктивного висвітлення.

Більш-менш повну біографію Т. Олесіюка подали В. Кубійович у праці "Мені – 85: Мемуари. Роздуми. Вибрані листи" [5] та В. Сергійчук у передмові до збірника "Тиміш Олесіюк. Соборна

Україна: наукові розвідки і спомини" [6, с. 3-22], де зокрема, вперше вміщено значну частину його творчої спадщини: наукові розвідки та спомини з історії України: Української Народної Республіки, Холмщини, Підляшшя, Полісся, Західної Волині, Поділля (*Кам'янця*), Побужжя [6].

Тиміш Гнатович Олесіюк (*псевдо Олесевич*) народився у 1895 р. на Володавщині (*Підляшшя*) в родині вчителя. Освіту здобував у духовному училищі (*Холм*) і Волинській духовній семінарії (*Житомир*). Вивчав українську філософію в університетах Варшави, Ростова, Харкова [5, с.155]. Брав активну участь у студентському житті: голова Союзу українських студентів-емігрантів у Польщі, співзасновник Центрального Союзу Українського Студентства в Празі (*ЦеСУС*) [7].

Впродовж 1917–1918 рр. секретар Холмського губернського виконавчого комітету і член УЦР. Завдяки його зусиллям у III Універсалі вказано, що Холмщина і Підляшшя – частина території України. Він за дорученням М. Грушевського підготував записку для української делегації на мирні переговори в Бересті про кордони України на заході Холмщини і Підляшшя [6, с. 4-5]. В 1918–1919 рр. заступник губернського Холмського комісара освіти; з жовтня 1919 р. аташе української дипломатичної місії уряді УНР у Варшаві, секретар на переговорах між урядом УНР і Польщею; у 1920 р. делегат-спостерігач від уряду УНР на польсько-радянських мирних переговорах у Ризі [8, с. 256].

Після поразки Визвольних змагань на еміграції у Варшаві, де у співпраці з екзильним урядом А. Лівицького організовував серед інтернованих вояків рух заміни зброї на книжку та перо, сприяв організації українських освітніх і наукових установ у Європі [8, с. 256]. У 1923–1929 рр. Тиміш Гнатович студіював медицину в Празі, згодом у Варшаві, займався лікарською практикою. В 1932–1940 рр. жив і працював лікарем у містечку Вишниці (Підляшшя). В 1940–1944 рр. директор повітового шпиталю у містечку Володава. Зважаючи на польську політику, не брав активної участі в українському громадському житті Холмщини і Підляшшя, однак досить пильно стежив за розвитком української політичної думки, проводив активну діяльність в ДЦ УНР і в Українському науковому

інституті (Варшава) [5, с. 155].

Влітку 1944 р. Тиміш Гнатович емігрував до Німеччини, де як член уряду УНР в екзилі став співзасновником і членом Головної управи УНДС (*Український національно-державний союз, емігрантська політична партія, створена на з'їзді в Новому Ульмі 25-26 травня 1946 р. – авт.*). На теренах Німеччини Т. Олесіюк розгорнув активну громадську діяльність і в 1946 р. відновив діяльність Українського Суходолового Інституту та активно співпрацював з Українським Океанічним Інститутом. У 1947 р. – емігрував до США [8, с. 256-257], де пройшовши нелегкий шлях адаптації отримав право лікарської практики. Працював лікарем у різних медичних закладах, аж до виходу на пенсію в 1963 р. [9, с. 416].

У США Тиміш Гнатович продовжив свою громадсько-політичну діяльність і в 1950 р. став співзасновником і членом управи Союзу українських національних демократів (*СУНД*). Як член Наукового Товариства ім. Шевченка та Української вільної академії наук у США [9, с. 416; 10] брав активну роль у відновленні діяльності Музею-Архіву ВУАН [9, с. 416], у створенні "Енциклопедії Українознавства". Був основоположником і довголітнім членом Українського Лікарського Товариства Північної Америки [11].

Про американський період у своїх споминах його приятель В. Кубійович писав, що "Тиміш Гнатович залишився обсерватором української еміграційної політики без особистої активності" [5, с. 157]. Зокрема, як "один із творців УДЦентру на чужині" [12], виступав 25 березня 1951 р. від імені Союзу Національних Демократів на першій святковій Академії "для звеличання 33-річчя проголошення білоруської незалежності в Мінську 25 березня 1918 р.", зорганізованій Білоруський Конгресовим Комітетом Америки в Нью-Йорку [13].

Великий український патріот, видатний діяч УНР Тимош Гнатович Олесіюк помер 11 вересня 1978 року на 84-му році життя в Лос-Анджелесі [10; 11; 12; 14; 15]. Похований він на українському православному цвинтарі в Бавнд-Бруку (*South Bound Brook, New Tersey, США*), поряд із подолянами Оленою Чехівською (*Сіцінською*), Володимиром Січинським, Віктором Приходьком, Олексою Повстенком та іншими. Над його могилою від імені

президента УНР в екзилі та ДЦ УНР коротке прощальне слово виголосив заступник голови Уряду УНР в екзилі В. Біляєв. Покійного супроводжувала велика українська громада, серед якої були побратими-подоляни Григорій Костюк із дружиною [14] та Кость Туркало. А також вдова Тамара Олесіюк [10], син покійного – військовий лікар полковник морської авіації армії США в резерві Андрій Олесіюк [10; 14], донька покійного – українська поетеса і перекладачка, член Організації українських письменників "Слово" Марина Тимішна (*16.02.1927, *Прага* – †18.06.1982, *Вашингтон*) [10; 14; 16; 17]; зять – довголітній редактор і диктор Української служби радіостанції "Голос Америки" Євген Вікторович Приходько (*04.1912, *Кам'янець-Подільський* – †01.07.1980, *Вашингтон*), син Віктора і Ганни Приходьків [18, арк.10; 19, арк. 1]; внук – Микола з дружиною Фарібою, внучка – Аня Линскот із мужем Леройом [20]. Під час поминальної трапези, в якій "взяло участь коло сто осіб", слова вшанування пам'яті покійного "виголосили Арх. Марко, проф. І. Паливода, д-р К. Туркало, майор І. Лютий-Лютенко, дир. Мар'ян Коць, проф. Іван Замша, Наталія Лівицька-Холодна та протопр. Богдан Желехівський. Відчитано також телеграми зі співчуттям від президента УНР М. Лівицького та голови Уряду УНР в екзилі д-ра Т. Леонтія". Замість квітів на могилу покійного присутні складали пожертви на Фонд ім. С. Петлюри, УВАН, Енциклопедію НТШ, музей-пам'ятник у Бавнд-Бруку [10].

В творчому доробку Т. Олесіюка десятки праць, присвячених геополітиці України, опубліковані в часопису "Вільне козацтво", журналі "Табор", працях Українського Суходолового та Українського Океанічного Інститутів. У 2004 р. його творчий спадок перевидано в окремому збірнику [8, с. 257]. Ще в студентські роки він зацікавився особливостями географічного, демографічного, геополітичного положення України. Тоді й зародилося його розуміння і бачення України не як "малого народу", а як "великої нації" – "Сфінкса Європи". Відомий політичний діяч і науковець, директор Українського наукового інституту у Варшаві О. Лотоцький спочатку досить скептично поставився до ідей молодого студента-медика, але згодом став його прихильником [8, с. 257] і навіть заохотив до подальших наукових досліджень з української проблематики [6, с. 8].

Після зустрічі з Олегом Ольжичем, які мали на нього значний вплив, Т. Олесіюк очолюючи Український Суходоловий Інститут, намагаючись охопити всі проблеми соборності українських земель, започатковує видання збірника "Соборна Україна" [6, с. 16].

В своїх працях дослідник "неодноразово зазначав, що українська державність, включає три поняття – народ, владу та територію" [6, с. 3]. Зокрема, у праці "Ідея української соборности" (1948) [21], опублікованій з нагоди 30-річчя проголошення Четвертого Універсалу Української Центральної Ради, Т. Олесіюк пише: "Образ України – народної і народоправної, України Державної, – в довгому та складному процесі відродження, лише поволі та з великим трудом, виринає із мряковини підсвідомих уявлень українського народу, приспаного своєю довгою та лихою долею". На думку дослідника, українська національно-державна ідея, "покликана до нового життя вогненним пророчим словом Тараса Шевченка, набирає глибини змісту та гармонійности і величности форм, завдяки відданій, послідовній праці найкращих представників українських поколінь. Кирило-Методіївське Брацтво, Стара Київська Громада, Революційна Українська Партія, Товариство Українських Поступовців – ось найголовніші етапи цієї праці, що привела до правдивого чуда, до воскресіння української нації, до державного оформлення України в огні революційно-визвольної боротьби 1917–1921 років" [21, с. 2].

Саме Українська Центральна Рада була тим будівничим, що своїми Універсалами, а особливо Четвертим Універсалом Української Центральної Ради проголошеним 22 січня 1918 року, "зреалізувала волю українського народу побудувати собі власний величний будинок Української Самостійної Суверенної Державности". Т. Олексіюк стверджує, що "будинок Державної України завершено Актом Трудового Конгресу з дня 22 січня 1919 року про з'єднання в одне Державне Тіло" Актом Соборности – "західних і осередніх українських земель" [21, с. 2].

У статті "Четвертий Універсал Української Центральної Ради" опублікованій в україномовному часопису української діаспори в США "Свобода" одночасно з працею Т. Олесіюка "Ідея української соборности", стверджується, що саме завдяки силі, волі та слову народу України "стала на землі українській Вільна Народна

Республика" і справдилися давні мрії "борців за вольності і правду трудящих". IV Універсал проголошував всім громадянам України, що "віднині [22 січня 1918 року] Українська Народна Республіка стає самостійною ні від кого незалежною, вільною суверенною державою українського народу" і з усіма сусідніми державами хоче "жити в згоді і приязні" і ні "одна з них не може втручатися в життя Самостійної, Незалежної, Вільної Суверенної держави". Далі вказувалося на те, що "Рада Народних Міністрів повинна рішучо боротися зі всіми контрреволюційними силами, а всякого хто кликатиме до повстання проти Самостійної Української Народної Республики, до повороту старого ладу, того карати, як за державну зраду" і "всі нації будуть користуватися правом національно-персональної автономії". IV Універсал також закликав "всіх громадян Самостійної Української Народної Республики" "непохитно стояти на сторожі добутої волі та прав нашого народу і всіми силами боронити свою долю від усіх ворогів Селянської, Робітничої Самостійної Республики Української" [22].

Далі Т. Олесіюк пише, що хоча Акт Соборності України й "торкався конкретно окремої справи з'єднання з Метрополією лише західних українських земель і нічого не говорив про відокремленні від неї інші українські землі – північні, південні та східні", проте все ж "спричинився до повстання ідеї всеохоплюючої, інтегральної єдности цілої Української Нації, всіх її земель, в рямках єдиної Української Держави". І ця ідея в "української душі дістала свій оригінальний український зміст і характер, дістала й оригінальний зовнішній вислів, незнаний у інших народів, – Соборність". Вперше в державно-правових актах терміни "Соборність", "Соборна Україна", "Соборна Республіка" вжито 28 січня 1919 р. в Універсалі до Українського народу Трудового Конгресу. З того часу терміни вживаються як загальноприйняті, адже сама ідея соборності "була ентузійстично прийнята українською провідною інтелігенцією" і набула "серед українських народніх мас все більшого зрозуміння, поширення та здібности до еволюційного розвитку". На жаль, – зауважує Тиміш Гнатович, – історичні обставини не допустили "до остаточного втілення в життя Української Державности, однак, в храмі української духовости серед найбільших святощів, побіч ідей незалежности,

самостійности і суверенности", своє місце зайняла ідея соборності, – одна з найбільш динамічних сил, найпевніший дороговказ для усіх поколінь української нації [21, с. 2].

Характеризуючи поняття "Соборність" і "Соборна Україна", – Тиміш Гнатович зауважує, – що вони увійшли до національно-державницької свідомості українського народу "під впливом понять християнського релігійного світогляду" і в цьому для українців "не було і немає нічого блюзнірчого, дивного, надуманого". В "справі національно-державного самостановлення України" діють "ті ж вічні Божі ідеї правди, добра, любови й краси, на яких побудовано" Христову Церкву. Адже "справа України не повстала "у висліді насильницької волі якихось українських завойовників чи диктаторів, ані через якісь хитро-плетені міжнародно-дипломатичні комбінації". Це була "справа тих, кого приспано і окрадено з імени, з чести, з волі, з добра духовного і матеріального; тих, кого злими і гордими сусідами засуджено бути лише "тяглом у поїздах їх бистроїздних"... Це справа тих, на сторожі біля яких поставив Шевченко своє слово". Адже, на думку Т. Олесіюка, "увесь пробуджений український народ" "інстинктовно вірив і вірить" у "духовність найвидатніших будівничих Державної України". І тому в "такій вірі будова вистражданого, вимріяного, містичного Тіла Соборної України" є лише "природним і законним реалізованням засад Божих в ділах людських" [21, с. 2].

Загалом, у розумінні Тиміша Олесіюка "Україна Соборна", – це:

• "застосування до українського народу, яко реально існуючого історично-соціологічного факту, конкретних розв'язань універсальних проблем людської одиниці й спільноти та їх взаємовідносин. Це українське рішення формули: "Ут омнес унум сінт" (Щоби всі єдністю були...) на основі українського національного світогляду, історичної традиції та геополітичного становища";

• "рішення всіх питань, що виникають із свідомости факту фізично-біологічної єдности української національної спільноти із факту соборности української крови";

• "необзірний круг проблематики всієї духової істоти й творчостиу країнського народу, яко конкретного виявлення

"Духа Божого, що дише, де хоче" в обставинах земського людського існування, обмеженого часом і простором. – Оригінальність, самобутність, самовартність українських форм виявлення вселюдських ідей добра, правди і краси, – це істота внутрішньо-сконсолідованого, гармонійного, зєдиненого Соборного Українського Духа";

• "всі проблеми природньо-географічного простору, на якому Божим Провидінням присуджено Українському Народові перейти його історичний життєвий шлях. Оцінка природніх даних простору, історія опанування і оформлення його життям і життєвою творчістю минулих поколінь українського народу, синтез взаємочинности українського простору та української людини і намічення можливих та необхідних напрямних національно-територіяльного розвитку для майбутніх українських поколінь, – це найважливіші підстави до усвідомлення поняття Української Землі" [21, с. 2];

• "найдоцільніше розв'язання проблем суспільно-політичної структури українського Народу на основах внутрішньо-національного братерства та солідаризму, опертих на ідеї соборности української крови, духа і землі. Справедливий внутрішньо-національний розподіл обов'язків і прав; розподіл дібр духових і матеріяльних; тверезе і доцільне встановлення напрямних розвитку українського народу; встановлення його історичного місця й посланництва в світі, – це все творить істоту Соборности Української Нації" [21, с. 2-3];

• "найвищий прояв і завершення життя Української Нації в рямках системи власної Незалежної, Суверенної Української Державности". При цьому Т. Олесіюк стверджує, що при утвердженні ідеї української соборності є такі проблеми:

– "найдоцільнішої форми державного устрою та взаємного укладу чинників влади, населення і території";

– "гармонійного розподілу компетенцій правлячого центру і самоуправних провінцій";

– "державно-політичної єдности Української Метрополії, себто тих історичних українських земель, що здавна творять суцільну українську, так звану, "етнографічну" територію";

– "державно-політичного оформлення тих земель, де українська людність, в нових вже часах, оселилася великими,

компактними масами і має, на основі добровільної догоди з автохтонною людністю, можливість виявити свою державно-конструктивну волю";

– "дочерних українських осельчих держав: 1) Козаччини, 2) Сірої України – Казахстану і 3) Зеленої України";

– "сконструювання системи взаємовідносин поміж Української Метропольною Державою і Українськими Дочерними Державами, себто створення Вільної Федеративої Спільноти Незалежних Держав Володарства Соборної України";

– "побудування сердечного порозуміння й тісного оборонного союзу Всеукраїнської Державної Спільноти з іншими державами, безпосередньо і життєво загроженими з боку тих самих агресорів";

– "міжнародної співпраці України в побудуванні й утриманні світового ладу й миру" [21, с. 3].

Підсумовуючи своє світобачення ідеї української соборності, Тиміш Гнатович твердо вірить, що скоро станеться "упадок антихристового людоненависницького Московського Царства Сатани" і "найде повне своє здійснення проголошена і оформлена актами 22 січня 1918 і 1919 років ідея української Самостійности і Соборности" [21, с. 3]. Т. Олесіюка твердо вірив, що лише український народ визнаючи себе як українську націю, "творить собі державу, владу та окреслює територіально свій політичний організм". І при цьому, на його думку, "українці наражаються на проблеми і труднощі, зумовлені загальним станом та розвитком ідеї національності" [23, с. 345].

Хоча час і політична історія України внесли свої корективи, проте й досі важливим є висвітлення ідейно-теоретичних підвалин ідеї української соборності, які були закладені в роки буремних визвольних змагань, а згодом отримали свій розвиток у працях Т. Олесіюка [8, с. 256]. В яких, як зауважує І. Кедрин, Тиміш Гнатович поставив перед українцями питання руба: як довго, в якій формі Україна "збереже свою українську національну самобутність" [12]. Але, на жаль, не зважаючи на те, що пройшло майже століття з дня проголошення IV Універсалу Української Центральної Ради, і майже сімдесят літ від напрацювань Т. Олесіюка, а його бачення ідеї української соборності й досі є актуальними для Української держави

та українського народу і мають вплив на розвиток української суспільно-політичної думки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Олесь О. Відродження країни / О. Олесь // Свобода (Джерзі Ситі). – 1948. – Ч. 17. – 22 січ. – С. 2.

2. Олесіюк Тиміш // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://uk.wikipedia.org/wiki.

3. Зозуля Я. Про досягнення, а не помилки КПШ [Комітет Пам'ятника Шевченкові] / Яків Зозуля // Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – Ч. 82. – 4 трав. – С. 2, 4.

4. Олесіюк Т. Як за Деоклеціяна… (спогад) / Тиміш Олесіюк // Свобода (Нью-Йорк). – 1962. – Ч. 48. – 14 берез. – С. 4.

5. Кубійович В. Мені – 85: Мемуари. Роздуми. Вибрані листи / В. Кубійович ; упор. проф. О. Шаблій. – Париж ; Львів : "Фенікс", Українська академія друкарства, 2000. – Т. ІІ. – 1023 с.

6. Олесіюк Т. Соборна Україна : наукові розвідки і спомини : збірник / Тиміш Олесіюк ; [упоряд., вступ. ст. В. Сергійчук ; худож. оформ. Л. Демчишин ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Центр українознав]. – К. : Укр. Видавн. Спілка, 2004. – 636, [2] с. – Імен. покажч.: С. 626-637.

7. Союз українських студентів-емігрантів у Польщі // Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-ІІ). – Львів : НТШ, 2000. – Т. 8. – С. 2985.

8. Конопка Н. До витоків українських геополітичних студій на еміграції: Тиміш Олесіюк та його праця "Північні межі Української Матірної Держави" / Наталія Конопка // Українознавчий альманах (Київ). – 2013. – Вип. 14. – С. 256-261.

9. Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) / М. Палієнко. – К. : "Темпора", 2008. – 688 с.

10. Біляїв В. Похорони сл. п. колишнього міністра УНР д-ра Тимоша Олесіюка / Володимир Біляїв // Свобода (Нью-Йорк). – 1978. – Ч. 210. – 29 верес. – С. 4.

11. Д-р Тиміш Олесіюк [некролог] // Свобода (Нью-Йорк). – 1978. – Ч. 208. – 27 вересня. – С. 3.

12. Кедрин І. Український рік 1978-й. Болючі втрати / Іван Кедрин // Свобода (Нью-Йорк). – 1979. – Ч. 12. – 17 січ. – С. 2.

13. Білоруська академія з приводу святкування Дня незалежності // Свобода (Нью-Йорк). – 1951. – Ч. 72. – 28 берез. – С. 4.

14. Костюк Г. На сторожі слова / Григорій Костюк // Біляїв В. На неокраянім крилі… / Володимир Біляїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://ukrlife.org/main/cxid/bilajiw1_kostyuk.htm.

15. Д-р Тиміш Олесіюк [некролог] // Свобода (Нью-Йорк). – 1978. – Ч. 201. – 19 верес. – С. 3.

16. Приходько Марина // Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-ІІ). – Львів : НТШ, 1996. – Т. 6. – С. 2346.

17. Приходько Марина // Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://uk.wikipedia.org/wiki.

18. Короткий життєпис родини Приходьків, що народились і жили в бувшій Подільській губернії в роках 1884–1925. Склав Віктор Приходько 6 червня 1981 року. Рукопис. Родинний архів А. М. Трембіцького. Копія – 23 арк.

19. Лист Олекси Приходька від 21 квітня 1966 р. Родинний архів внука Віктора Приходька – Миколи Приходька. – Нью-Йорк (США). Родинний архів А. М. Трембіцького. Копія – 2 арк.

20. Євген Приходько [Некролог] // Свобода (Нью-Йорк). – 1980. – Ч. 152. – 10 лип. – С. 3.

21. Олесіюк Т. Ідея української соборности / Тиміш Олесіюк // Свобода (Джерзі Сіті). – 1948. – Ч. 17. – 22 січ. – С. 2-3.

22. Четвертий Універсал Української Центральної Ради // Свобода (Джерзі Сіті). – 1948. – Ч. 17. – 22 січ. – С. 3.

23. Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення / О. Шаблій. – Париж; Львів: “Фенікс”, Українська академія друкарства, 1996. – 704 с.

Ковальчук О.Л.
БРАТСТВО ТАРАСІВЦІВ – РУХ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ І ПОЛІТИЧНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ……. 93

Олійник В. В.
РЕФОРМУВАННЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ПОДІЛЛІ В ПЕРІОД ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (1917–1920 РР.)……... 103

Олійник Ю. В.
ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА НА ПОДІЛЛІ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР ……..... 108

Парандій В.О.
НАЦІОНАЛЬНІ ЕЛІТИ ЯК ФАКТОР УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ…….. 113

Трембіцький А. М.
ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ В СВІТОБАЧЕННІ ТИМІША ОЛЕСІЮКА…….. 122

ДОДАТКИ…….. 133

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ……. 144

ЗМІСТ…… 146